

UDK 82-1.02/.09

Varja Balžalorsky Antič

Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani

bvarja@gmail.com

BAHTIN IN DUCROT V PERSPEKTIVI REKONCEPTUALIZACIJE LIRSKEGA SUBJEKTA

Članek obravnava Bahtinovo dialoškost in Ducrotovo polifonično teorijo izjavljanja kot možni teoretski izhodišči za rekonstrukcijo pojma lirski subjekt. V prvem delu predstavi Bahtinove teze o monološkosti poezije in jih ovrže s koncepti Bahtinove metalingvistike. V drugem delu predstavi Ducrotov prenos Bahtinove polifonije v lingvistiko in njegovo polifonično teorijo izjavljanja primerjalno osvetli z nekaterimi koncepti Benvenistove teorije diskurza.

Ključne besede: teorije diskurza, dialoškost, izjavljanje, točka gledišča, lirski subjekt

The paper articulates Bakhtin's dialogism and Ducrot's polyphonic theory of enunciation as possible theoretical starting points for the reconstruction of the lyrical subject. In the first place, it deals with Bakhtin's assumptions on monologic nature of poetry and refutes them by his later concepts of metalinguistics. In the second part, it presents Ducrot's transfer of literary dialogism into the field of general linguistics outlining a short comparison with some key elements developed by Benveniste in his theory of enunciation.

Keywords: theories of discourse, dialogism, enunciation, point of view, lyrical subject

0 Lirski subjekt in teorije diskurza

Razprava se vpisuje v zastavitev širšega problema – ponovni premislek o lirskem subjektu in poskus rekonstrukcije koncepta –, svoje osnovno teoretsko ozadje pa črpa s konceptualnega polja teorije diskurza. Iz tega izhodišča je med drugim mogoče razgrniti tudi niz filozofsko-lingvističnih, antropološko-socioloških in literarnoteoretskih argumentov za prenavo koncepta lirskega subjekta. Znotraj obširnega obzorja raznolikih teoretizacij diskurza so naše glavne reference Émile Benveniste, ki diskurz pojmuje v smislu izjavljanja, Mihail Bahtin in njegov krog, ki je že pred Benvenistom ali sočasno z njim iznašel podobne ali skoraj enake koncepte, ter poetika diskurza Henrija Meschonnicca. Vsem trem je skupno prepričanje o *primatu govornice* znotraj humanističnih in družbenih ved, obenem pa tudi to, da literarni oziroma umetniški govornici namenjajo osrednje mesto znotraj splošne teorije govornice. Eden ključnih uvidov, ki je omogočil prehod od paradigme jezika v paradigmo diskurza, je spoznanje o dvoravninskosti slehernega teksta. Tako Bahtin kot Benveniste uvidita, da ima vsako besedilo dve ravni oziroma dve plasti; da je jezik kot sistem znakov, a da je tudi več kot to (Bahtin 1999: 289; Benveniste 1974: 63). S točke konceptualizacije dvoravninskosti in posledično izjavljanja (pri Benvenistu) in izjave (pri Bahtinu) se pri ponovnem razmisleku o subjektu v poeziji odpirata dve

poti. Prva je pot Benvenistove teoretizacije izjavljanja, subjektiviranja v govorici in problematizacije jezikovnega znaka, zlasti v zvezi s pesniško govorico, ki jo nadaljuje Meschonnic. Drugo – Bahtinovo konceptualizacijo dialošкости in polifonije, ki jo je pozneje v »čisto« lingvistiko oziroma t. i. deskriptivno semantiko prenesel Ducrot – bomo obravnavali v nadaljevanju.

1 Ponovno branje Bahtinovitih tez o poeziji

Bahtin najbolj nadrobno postulira monološko naravo lirike, ki jo v drobcih sicer omenja tudi v drugih delih, denimo v *Problemih poetike Dostojevskega* (1963) (gl. npr. 2007: 225), v spisu *Beseda v poeziji, beseda v romanu*, ki je nastal med letoma 1934 in 1935 in bil objavljen šele leta 1972 (Bahtin 1982: 57–77). Toda topos o ptolemejski enotnosti ter zlitosti jezika in monolitne subjektivitete v poeziji je značilen zgolj za ta segment njegovega opusa in je v protislovju z njegovo teorijo splošne dialošкости. Nočemo znova osvetljevati že dobro znane notranje paradoksnosti Bahtinovega opusa (Skaza 1999: 355, Javornik 1999: 383), poudariti hočemo dragocenost koncepta dialošкости tudi pri razumevanju lirike. To utegne koristiti predvsem sami teoriji, saj pesemska besedila zlasti od nastopa pesniške modernosti naprej pač vse bolj radikalno razdirajo predstave o monološkosti poezije. Pomislimo le na dela V. Hugoja, J. Laforguea, R. Browninga, R. Frosta, T. S. Eliota, E. Pounda, F. Pessoe ali H. Michauxa. Že srednjeveška (trubadurji, F. Villon, Rutebeuf), pa tudi renesančna poezija (P. de Ronsard) izkazujeta bujno dinamiko tako zunanje kot notranje dialogizacije. Raznolike oblike dialošкости so vse bolj prisotne tudi v delu sodobne slovenske poezije, na primer pri M. Komelju (zlasti zbirke *Rosa*, *Hipodrom*, *Modra obleka*, *Roke v dežju*), T. Kramberger (*Opus quinque dierum*, *V tvojem objemu je prostor zame*), P. Čučniku (zlasti *Nova okna*), B. Korun (*Pridem takoj*), A. Jovanovski (*Hlače za Džija*), M. Deklevi (*Iskalci smisla*) in pri nekaterih drugih avtorjih.

Teze o monološkosti poezije seveda niso Bahtinov izum, temveč so značilne za skoraj vse starejše in moderne teorije lirike, koreninijo pa v romantični teoriji lirike. Eksplicitno se pojavljajo vsaj v eni od starejših modernih teorij, pri J. Petersonu v delu *Die Wissenschaft von der Dichtung* iz leta 1936 (Kos 1993: 46–47), trdoživost pa kažejo tudi še v sodobni teoriji, denimo v nemškem govornem območju vplivni knjigi D. Lampinga *Das lyrische Gedicht* iz leta 1989. Obravnava pokaže, da gre pri takem razumevanju monološkosti oziroma dialošкости predvsem za posplošene koncepcije zunanje dialošкости, medtem ko Bahtin teoretizira tudi notranjo dialoškost diskurza, s katero se filozofija jezika in lingvistika pred tem nista ukvarjali, saj sta bili usmerjeni samo na dialog kot kompozicijsko obliko govornega ustroja in ne na notranjo dialoškost, ki »prežema celotno besedno strukturo« (1982: 60): »Notranja dialoškost besede – diskurza se izraža v vrsti semantičnih, sintaktičnih in kompozicijskih posebnosti, ki jih ne lingvistika ne stilistika doslej sploh nista preučili (kot nista preučili niti semantičnih posebnosti v navadnem dialogu).« (prav tam) Dodajmo, da se tradicionalni stilistika in lingvistika z dialoškimi odnosi tudi nista mogli ukvarjati, saj se ti ne vzpostavljajo v jeziku kot sistemu, med jezikovnimi elementi (ki so predmet tradicionalne lingvistike), temveč v diskurzu. Dialoške odnose, tudi dialoške odnose

subjekta diskurza do sebe pa naj raziskuje metalingvistika (Bahtin 2007: 205), ki očitno ustreza tistemu, kar Benveniste v programskem spisu *Sémiologie de la langue* imenuje metasemantika (1974: 66). Lamping (1989: 67) naredi diametralno nasproten korak, ko vztraja pri monološkosti lirike s trditvijo, da gre tudi pri (zunanjih) dialogih oz. lirskem nagovoru vselej le za dialogizirane monologe. Sama narava pesemskega dispozitiva naj bi sleherni dialoški in vsak večglasni element, vsak tujeglasni poudarek vedno asimilirala ali absorbirala v svojo monološko zaokroženost.

Bahtin svojih dognanj o liriki iz tridesetih let 20. stoletja kasneje sicer nikjer ni eksplicitno ovrgel, z izjemo nekaterih skopih pristavkov. Vendar je dekonstrukcija tez o monološkosti poezije inherentna splošnemu konceptu dialoških odnosov, kakor ga razvije Bahtin. Njegovi poznejši, predvsem pa zadnji spisi postulirajo, da dialoškost obstaja tudi med izrazito monološkimi govornimi produkti (1999: 317). Deloma zakrito spodbijanje teh tez pa je mogoče zaslediti tudi v Bahtinovem osrednjem tekstu o lirski monolitnosti, čeravno se v zadnji instanci ta izteče v esencializacijo in ahistoricizacijo poezije. Notranja dialoškost je tu prikazana le kot značilnost redkih literarnih žanrov, saj »lahko postane takšna pomembna oblikovalna sila le tam, kjer družbeno raznoličje oplaja individualna razglasja in protislovja«, »kjer glasovni dialog nastaja neposredno iz družbenega dialoga jezikov, kjer tuja izjava zveni kot družbeno tuj jezik« (Bahtin 1982: 64). To se po Bahtinu iz tega spisa dogaja v *galilejskem* romanu, ne pa tudi v *ptolemejski* poeziji.

Ugotoviti je mogoče, da je za konceptualizacijo dialošnosti konstitutivna zgolj kategorija *raznojezičnosti* z družbeno-ideološko intoniranostjo, za konceptualizacijo monološkosti pa njeno nasprotje, namreč poenoten, ukročen (literarni) jezik, ki je zrcalo enotne pesniške zavesti. Ključni moment tega Bahtinovega razvijanja je namreč teza, da sta v poeziji jezik in subjektiviteta zlitā: »V pesniških vrstah se umetniška zavest – kot enotnost pomenskih in izraznih namer avtorja – scela udejanja v svojem jeziku, jeziku je v celoti lastna, v njem se izraža neposredno in naravnost, brez pridržkov in odmika.« (Bahtin 1982: 65) Zdi se, da Bahtinu tu navsezadnje sploh ni bistvena odsotnost plurilingvizma, temveč sklenjenost jezika, ki, kar je posebej pomembno, implicira monolitnost pesemske subjektivitete. Ta pa je tukaj povsem izenačena z empirično osebo avtorja:

Pesnik je odvisen od ideje enotnega in edinega jezika in enotnega, monološko zaprtega izjavljanja [...] Izhajati mora iz jezika kot enotne intencionalne celote: nikakršno razslojevanje jezika in govorna raznoličnost, še najmanj pa raznojezičnost ne smejo imeti niti malo pomembnega deleža v pesniškem delu. (Bahtin 1982: 74)

Tudi pri vprašanju večznačnosti in večnaglasnosti pesniškega simbola Bahtin govori o unificiranosti in identiteti enega glasu. Kajti brž ko je v simbolu čutiti tujo intoniranost, drugo gledišče, pesem preide v prozo (1982: 105). Monološkost na vseh ravneh (subjekt, jezik, intenca, simbolizacija, pomen itd.) je torej za poezijo konstitutivna in se kaže kot *differentia specifica* v odnosu do proze. Razslojenost, raznoličje, protislovja, prelomi in zdrsi v poeziji sicer niso odsotni, vendar se po Bahtinu nahajajo izključno v materialu, ne v jeziku. Pesnik se mora do ustvarjene in ne vnaprej dane enovitosti svojega jezika, ki le neproblematično odrazi njegovo intencionalnost, sicer prebiti skozi tuje govore in glasove, vendar se ti monologizirajo

prav spričo spoja jezika in enotne zavesti. Teze o monološkosti lirike so torej trdno zvezane z monološkostjo pesemske in empirične subjektivite ali pesemskega subjekta in empiričnega individua, ki sta tu identična. Te ugotovitve pa se, če izvzamemo enačenje teh dveh instanc, povsem skladajo s tistimi modernimi teorijami lirike in lirskega subjekta, ki so utemeljene na relaciji subjekt – objekt: bodisi na prenosu izjave z objektne na subjektne pol, denimo pri K. Hamburger (1976: 242–43, 259), bodisi zlitosti objektne in subjektne pola pri J. Kosu (1993: 54–55) –, pri katerih gre predvsem za modernizacijo romantičnih teorij lirike.

Iz Bahtinovega spisa je vendarle mogoče izluščiti elemente, ki vsaj delno spodbijajo njegovo osrednjo izpeljavo. Bahtin zapiše, da je ideja o poenotenem jeziku pravzaprav le »utopičen filozofem« (1981: 67). Taka je torej le estetska ideologija ali predstava o jeziku poezije, sama pesniška praksa pa se ji, kolikor ta predstava ne (p)ostane dominantna in konstitutivna tudi v ustvarjalno-receptijski zavesti, izmika. Na drugem mestu Bahtin govori o »idealni meji« (ta idealna meja je nedvomno tisto, kar sodobna genologija imenuje jedro prototipske množice žanra) in poudari, da tudi v poeziji obstajajo »prozaizmi«, hibridne mejne podvrste, ki se pojavijo zlasti v prelomnih obdobjih v razvoju literarnih jezikov. Prozaizacijo poezije, ki je nastopila v 20. stoletju, bo Bahtin kasneje poudaril tudi v *Problemih poetike Dostojevskega* (gl. npr. 2007: 225). Bahtin ima pri esencializaciji lirike, ki mu tukaj služi predvsem kot platforma za razvijanje tez o romanu, v mislih očitno zgolj starejšo poezijo, v kateri prevladuje (vsaj navidezen) monološki model. Kljub splošni težnji k esencializaciji poezije, ki ji pripisuje ahistoričnost in utopično nedružbenost, izvzetost iz družbenega raznoličja in raznojezičja, pa ob koncu ni izključeno, da bi bil pesniški diskurz povsem nedružben. V poeziji naj bi se namreč odražali dolgotrajnejši družbeni procesi, medtem ko je romaneskni diskurz občutljiv tudi na najbolj pretanjene družbene spremembe. Tudi raznoličje govorov se lahko pojavlja v poeziji, vendar se to zgodi predvsem v govoru likov. To pa je t. i. objektno raznoličje, saj je upodobljeno kot stvar – »upodobljena kretnja lika«, ni pa upodabljajoča beseda. Zato ta objektnost po Bahtinu ne more imeti vloge resnično tujega glasu.

Zdi se, da je monološkost lirike implicitno najbolj postavljena pod vprašaj s poantiranjem, ki razmislek v določeni meri že zasučje v smer konceptualizacije dialogizma na ravni diskurza. Ko Bahtin govori o literarni ideologiji monološkega pesniškega jezika, pristavi, da jezik kot živ in konkreten prostor, v katerem prebiva umetnikova zavest o besedi, nikdar ni enoten. Tak je zgolj kot sistem znakov, »abstraktni slovnčni sestav normativnih oblik« (1982: 67), ki ne upošteva konkretnih ideoloških percepcij in nenehne zgodovinske evolucije živega govora. Poezija torej tu ni obravnavana kot diskurz, temveč je pojmovana znotraj paradigme jezika kot koda, in sicer kot individualni kod poetike posameznega pesnika, ne pa kot izjava in še manj kot izjavljanje v njegovi dogodkovni razsežnosti. Obravnavan je torej *pesniški jezik*, ki kot tak nujno ostaja znotraj saussurjevske teorije znaka, in ne *pesemski diskurz*, ki se vpisuje v tisto, kar Benveniste imenuje semantični red. Tako konceptualiziranega monologizma poezije pa Bahtin ne protipostavlja živemu, konkretnemu, postajajočemu govoru romana, ki ga pravzaprav poganja dialoškost, temveč ga protipostavlja *dialogiziranju jezikov* v romanesknem prostoru *raznojezičja*.

Dialoškost je tukaj skoraj izključno koncipirana kot družbeno-ideološki pojav v smislu množice sociolektov, idiolektov, dialektov, jezikovnih stilov, žargonov itd. Jasno je treba poudariti: gre za jezike – *langues* in ne za *govorico* – *langage*, tudi ne za *diskurz* kot dejavnost govornice in jezika. To razlikovanje med *jezikom* in *govorico*, ki implicira tudi razlikovanje med jezikom in diskurzom, je ključno. Pomagajmo si z Benvenistom: »Ta razlika, ki ni nujno upoštevana, je nujna: govornica, človeška sposobnost, univerzalna in nespremenljiva značilnost človeka, je nekaj drugega kot jeziki, vselej posamezni in spremenljivi, v katerih se govornica realizira.« (1988: 29) Človeško sporazumevanje je tisto, kar neločljivo zvezuje jezik in govornico: jezik kot govornico – torej kot intersubjektivno dejanje, govornico kot jezik – torej kot sistem znakov (Dessons 2006: 73). Ravno s konceptom izjavljanja oziroma diskurza intersubjektivnost sporazumevanja postane temeljni element govornice, obenem pa se jezik z izjavljanjem udejanja in konfigurira, torej postaja, saj je pred izjavljanjem po Benvenistu jezik zgolj možnost jezika (1974: 81). Raznojezičje, kakor ga Bahtin pojmuje v spisu o liriki in romanu, naslovu spisa navkljub v veliki meri ostaja v okviru koncepta jezika, z izjemo nekaterih momentov, kjer je že jasneje nakazan vstop v paradigmo diskurza. To pa se zgodi zgolj na mestih, kjer je govor o večglasju v romanu (npr. Bahtin 1982: 72), ne pa na mestih, kjer Bahtin obravnava poezijo. Lahko pa bi rekli, da se tako opredeljeno raznojezičje vpisuje v eno od postavk, ki jih v svojem predlogu definicije diskurza predlaga M. Juvan, namreč diskurza »kot red[a], sklop[a], konvencij, ki posreduje med jezikovnim sistemom in posamezno izjavo oziroma besedilom (med *langue* in *parole*) in ki narekuje ustaljene tematike, jezikovne zvrsti in registre ter zagotavlja posebne obrazce za tvorjenje in razumevanje besedil« (2006: 46).

Šele kasneje, deloma pa tudi v spisih, nastalih pred spisom *Beseda v poeziji, beseda romanu*, Bahtin natančneje konceptualizira dialoškost diskurza. To se zgodi z zasukom pogleda k *izjavi* kot osnovni enoti metalingvističnega preučevanja. Spomnimo se ugotovitve:

Dva pola teksta. Vsak tekst predpostavlja splošno znan (to je pogojen v okviru danega kolektiva) sistem znakov, »jezik«, (čeprav jezik umetnosti) [...] Tako je torej za vsakim tekstom jezikovni sistem. V tekstu se z njim ujema vse, kar je bilo ponovljeno in reproducirano ter vse ponovljivo in reproduktivno ... Hkrati pa se vsak tekst (kot izjava) kaže kot nekaj individualnega, enkratnega in neponovljivega, in v tem je ves njegov smisel (njegova zamisel, zaradi česar je bil ustvarjen). (Bahtin 1999: 289)

Pri Bahtinu ta drugi pol izjave stopa v dialoška razmerja z drugimi neponovljivimi teksti – izjavami. S tem v žarišču ni več zgolj »mali čas« kot družbeno-ideološka horizontala *raznojezičja*, temveč se vse bolj izrisujeta vertikala »velikega časa«, namreč transzgodovinska meddiskurzivnost, vpisana v tekst skozi transzgodovinsko *večglasje*, in ne le raznojezičje, in vsakokratna »živa« horizontala v smislu dogodkovnosti izjavljanja, v katerem se lahko v tekstu nakopičena večglasnost vsakič singularno aktualizira. V spisu o monološkosti poezije in raznojezičnosti romana Bahtin tako poeziji odvzema tudi temeljno razsežnost svoje filozofije: dogodek. V njem so upoštevani zgolj dialoški odnosi med jezikovnimi stili, raznimi družbenimi

jeziki, socialnimi dialekti itd., ki naj, kot smo videli, v poeziji ne bi bili prisotni. Ni pa še natančno razvita koncepcija diskurzivne večglasnosti in tujeglasnosti v smislu diskurzivnih subjektivnih pozicij v izjavi, kakor jih teoretik podrobneje razvije v *Problemih poetike Dostojevskega* (2007: 205–30). V zvezi s to vrsto dialoških odnosov med jezikovnimi stili pa tudi poudari, da jih je kot dialoške mogoče pojmovati šele tedaj, ko predstavljajo »smiselne pozicije«, neke vrste »svetovne nazore« (2007: 208), torej tedaj, ko so dojeti z vidika diskurza in subjektivnih pozicij v njem. V *Beseda v poeziji, beseda v romanu* razen nekaj izjem romaneskno raznojezičje ni mišljeno iz tega zornega kota, povsem izključena je tudi možnost notranje dialoške pesemske subjektivitete in dialoga med različnimi subjektivnimi ravnmi pesmi.

Da bi z Bahtinom ovrgli njegovo lastno tezo o monološkosti lirike, se je treba torej ozreti k vsem ravnem in vrstam dialoškeosti, ne le k tisti, ki temelji na družbeno-ideološkem raznojezičju. Tukaj bomo pustili ob strani podrobnejšo klasifikacijo dialoških odnosov v diskurzu iz *Problemov poetike Dostojevskega*, ki se utegne izkazati za uporabno tudi pri praktičnih analizah pesemskih besedil. Raje bomo na kratko osvetlili njeno filozofsko ozadje. Ena od ravnih dialoškeosti je *dialoški, relacijski ustroj subjektivitete*, ki ga Bahtin v zgodnjih filozofsko-antropoloških tekstih (*K filozofiji dogodka*, 1918, *Avtor in junak v estetski dejavnosti*, 1920–24) povezuje s filozofijo dogodka, in sicer na podlagi pojmov *jaz-za sebe*, *jaz-za drugega* in *zunajbivanja*. Kot ugotavlja A. Skaza, ta uvid temelji na kritiki monolitnega razumevanja človeka (1999: 360). Dialoškost tako predpostavlja koncepcijo razsrediščene zavesti (Škulj 1996: 37). Škuljeva opozarja na Bahtinov uvid o neustreznosti kartezijske koncepcije subjekta kot *cogita* in navaja Bahtinove definicije »Jaz je tok izjav«, ki se v spisu z močnim marksističnim predznakom *Beseda v življenju in beseda v poeziji* Bahtina in Vološinova iz leta 1926 zaostri v opredelitev zavesti kot ideološkega pojava in proizvoda družbenega občevanja (1981: 212), pri čemer je sleherni akt zavesti razumljen kot notranji govor besed, intonacij in vrednotenj in posledično že kot družbeno, komunikacijsko dejanje. V drugače intonirani razpravi *Avtor in junak v estetski dejavnosti* pa Bahtin govori zlasti o tem, da jaz nikoli ne sovпада sam s seboj, jaz je vselej zadan, nikoli pa ne dan, vselej šele v postajanju (1999: 117–55). Pri Bahtinu iz tega spisa je postajanje subjekta utemeljeno na etiki zadanosti, vrednosti in smisla (gl. npr. 1999: 141). Zadanost je zlita s kategorijo prihodnosti in postajanja, kajti šele prihodnost utemeljuje upravičenost jaza in obenem razveljavlja pretenzijo o »dejanskem« in »celostnem jazu« (1999: 140). Šele drugi lahko potrjuje jazovo zdajšnjo danost (tako kakor jaz zdajšnjo danost drugega), ga utrjuje, zaključuje, izpolnjuje. Vse to pa ravno zaradi položaja *zunajbivanja* kot »prostorsk[ega], časovn[ega] in smiseln[ega] bivanj[a] zunaj njegovega celostnega življenja, zunaj njegove vrednostne naravnosti in odgovornosti« (Bahtin 1999: 146), ki ga drugi zavzema glede na jaz. Dognanja o nezaključenosti, postajajočnosti jaza in njegovi dialoški pogojenosti bi bilo smiselno postaviti ob bok teorijam subjekta, ki se prav tako ne vpisujejo v kartezijsko tradicijo mišljenja subjekta kot permanentne samoprezece, zmožne popolnega samozajetja (npr. ob linijo F. Schleiermacher – Novalis – M. Frank), in doženejo tako razplatenost kot časnost ustroja subjektivitete (oziroma individua in njegovega samozavedanja). V navezavi na teorije diskurza

utegnejo predstavljati dobro izhodišče za rekonceptualizacijo pesemskega subjekta.

V spisu *Avtor in junak v estetski dejavnosti* je postavljen tudi temelj *estetske dialoški*, in sicer z vpeljavo specifičnega pojmovanja estetskega dogodka. Umetniško ustvarjanje je razumljeno kot temeljno dialoški dogodek, ki lahko nastane zgolj na ozadju dialoško ustrojene zavesti oziroma dveh neujemajočih se zavesti. V tovrstni koncepciji estetskega dogodka seveda ne gre le za nekakšno hermenevitično razsežnost dialoški v vsakokratni aktualizaciji teksta. Znotraj estetskega dogodka se dialogiziranje ne dogaja le na ravni (subjektov) teksta in subjekta – interpreta, temveč mora slednji (tudi v liriki, gl. 1999: 185–91) stopiti v dialog z najmanj dvema diskurzivnima instancama teksta, »korelativnih dejavnikov umetniške celote« (1999: 20), ki sta prav tako v dialoškem odnosu in ju Bahtin imenuje avtor in junak. Ta različnost dveh diskurzivnih instanc temelji na »občem obrazcu temeljnega estetsko produktivnega razmerja, na intenzivnem *zunajbivanju* avtorja do junaka – v odnosu do vseh junakovih sestavin – prostorskih, časovnih, vrednostnih, pomenskih« (1999: 22). Avtor je »nosilec intenzivno aktivne celovitosti sklenjene celote«, gre za »presežek videnja in vedenja« (1999: 21), in to celost kot darilo podarja junaku. Bahtin tako izpelje princip transgredientnosti oziroma *zunajbivanja* avtorja kot diskurzivne funkcije glede na upodobljeni svet in junaka znotraj njega. Ta instanca, imenovana *čisti avtor* ali *prvinski avtor*, je čisto upodabljajoče načelo, ki se nahaja v delu *kot celoti*, in sicer tudi v liriki: »Ali ni vsak pisatelj (celo čisti lirik) vedno dramaturg v tem smislu, da vse beseda razdaja tujim glasovom, tudi podobi avtorja (in drugim avtorskim maskam)?« (1999: 296) Kot upodabljajoče načelo koncipirani avtor, ki nikoli ne postane »upodobljeni (objektni) del dela« (1999: 295), povsem ustreza kasnejšemu Foucaultovemu pojmovanju avtorske funkcije, ki sama po sebi omogoča simultano razpršitev subjektov v diskurzu (1995: 34). Obenem vsaj do neke mere ustreza tudi naratološkemu konceptu implicitnega avtorja, ki ga je uvedel W. Booth, in zlasti nedavnim rekonceptualizacijam implicitnega avtorja v besedilni subjekt oziroma subjekt kompozicije (npr. Hühn in Kiefer 2005).

Zmožnost subjekta »govoriti o svojem življenju skozi usta *drugega*« (Bahtin 1999: 102) je torej neizbežni pogoj za vsako umetniško dejanje, tudi lirsko. V spisu *Problem teksta v jezikoslovju, filologiji in drugih humanističnih vedah* (1956–1960) najdemo podobno tezo, vendar je tokrat poudarek z zavesti prestavljen na besedo, ki skriva v sebi glasove:¹ pogoj estetskega ustvarjanja je večglasnost, enoglasna beseda ni primerna za umetniški dogodek: »Vsak dejansko ustvarjen glas je vedno lahko samo *drugi* glas v besedi.« (1999: 296) Kot vsak estetski dogodek, tudi pesemski predpostavlja razliko v identiteti, jaz je v njem umeščen pod kategorijo drugega: »Estetska samoobjektivizacija avtorja – človeka v junaku mora podstaviti pod junakovo zavest transgredientno ozadje, ozadje, ki to zavest pretrga, avtor mora poiskati oporno točko zunaj junaka, da bi ta postal estetsko zaključen pojav – *junak*« (1999: 26, gl. tudi 45). Ta razsežnost je, kot smo videli, povsem umanjala v spisu o monološkosti (jezika in zavesti) v liriki, čeprav Bahtin liriko v prvih spisih obravnava natanko s tega vidika.

¹ Skaza (1999: 380) opozarja na kontinuiteto Bahtinove misli v tem pogledu oz. na vrnitev k filozofskim izhodiščem v dvajsetih letih.

Poleg tega da spis *Beseda v poeziji, beseda v romanu* ne upošteva dognanj o zunajbivanju in o naravi estetskega dogodka (ki v primeru literature že predpostavlja diskurz), je eden od razlogov za odsotnost te razsežnosti tudi ta, da je v žarišču predvsem pesniški jezik in ne pesem kot diskurz. Vsak diskurz, tudi pesemski, pa implicira ločenost izjave in izjavljanja, kar je v lingvistiki dokončno konceptualiziral Benveniste. To ločevanje je implicitno že zgodnjim Bahtinovim delom, kjer je obravnavano na primerih literarnih, a tudi polliterarnih in neliterarnih besedil (spoved, avtobiografija, biografija, lirika, žitje). Pri obeh teoretikih je ta strukturno-konfiguracijska razsežnost različnosti izjavljanja (in posledično »avtorja«) in izjave (in posledično »junaka) podkrepljena s filozofsko-antropološko razsežnostjo: pri Bahtinu z uvidom o razsrediščenosti zavesti, konceptom transgredientnosti in estetskega dogodka, pri Benvenistu s specifičnim konceptom izjavljanja in subjektiviranja (ter udružbljenja) individuuma v diskurzu.

Z instancama avtor in junak torej zgodnji Bahtin razplasti subjektno monolitnost lirskega besedila. V kasnejšo teorijo poezije njegovi uvidi iz dvajsetih let 20. stoletja niso neposredno prodrli, saj je bilo to nedokončano delo objavljeno šele leta 1972. Razlikovanje subjekta izjave in subjekta izjavljanja, ki je sorodno Bahtinovemu razlikovanju avtorja in junaka, so nekateri teoretiki bolj ali manj dosledno in uspešno vpeljali šele v sedemdesetih in osemdesetih letih predvsem na podlagi Benvenistovih tez (K. Stierle) ali na podlagi kombinacije Benveniste – Lacan (A. Easthope v delu *Poetry as Discourse*). Privzemanje teh Bahtinovitih stališč velja utrditi z drugimi izpeljavami posameznih teoretskih referenc, ki postopoma pripeljejo do teze o pesemskem subjektu kot subjektini konfiguraciji v pesmi, ki bi nadomestila tradicionalno pojmovanje lirskega subjekta.

2 Ducrotova polifonična teorija izjavljanja

Zanimivo tipologijo subjektivnih instanc, ki ne zadevajo zgolj literarnega diskurza, je podal lingvist Oswald Ducrot v osemdesetih letih prejšnjega stoletja.² Pri oblikovanju polifonične teorije izjavljanja v sklopu svoje pragmatične semantike se Ducrot izrecno sklicuje na Bahtinovo dialoškost, vendar je ne obravnava niti v njeni strukturalno-konfiguracijski niti filozofsko-antropološki razsežnosti. Ducrotov namen je razdreti prevzete in ukoreninjene predstave o eno(tn)osti govorečega subjekta. Lingvist se loti podmene, da polifonija ne obstaja zgolj v nizu izjav (oziroma v besedilih), kakor je to pokazala literarna veda predvsem z Bahtinom, temveč se udejanja že na ravni posamične izjave (tudi vsakdanjega govora) (Ducrot 1988: 170–71). V luči vprašanja o konfiguraciji pesemskega diskurza in subjekta v njem je poleg postuliranja polifonije, ki ni več zamejena na območje romana, in celo literarnega diskurza ne, temveč je značilnost vsakdanjega govora, zanimiva tudi Ducrotova (sicer zelo strukturalistična) opredelitev dvojice izjavljanje in izjava.

Ducrot v duhu, ki ga zasledimo tako pri Bahtinu kot Benvenistu, najprej

² O potencialih in zagatah Ducrotove teorije argumentacije in polifonije gl. prispevke (Žagar, Keržan, Šumič-Riha, Habjan) iz knjige *Diskurz: Od filozofije govornice do teorije ideologije* (Ljubljana: PF, 2012), v kateri avtorji razvijajo »iz Ducrota in Vološina izhajajočo teorijo ideologije« (Habjan 2012:12).

metodološko loči stavek od izjave in nato še izjavo od izjavljanja: »Izjava, ki je torej definirana kot fragment govora, se mora ločiti od stavka, ki je lingvistova konstrukcija, pripomoček za pojasnitev izjave.« (Ducrot 1988: 175) Izjavljanju pripiše Ducrot vsaj tri pomene: izjavljanje kot psihofizična dejavnost, izjavljanje »kot produkt dejavnosti govorečega subjekta, to je segment govora ali z drugimi besedami, tisto, kar sem prej imenoval izjav«, in izjavljanje v pomenu, ki ga privzame v razpravi, namreč kot dogodek, pojavitev izjave:

S tem izrazom bom označeval *dogodek, ki je prav pojavitev izjave*. Realizacija izjave je v resnici *zgodovinski dogodek: existenco dobi nekaj, kar prej ni obstajalo*, preden ni kdo spregovoril, in kar tudi potem ne bo več obstajalo. Prav tej trenutni pojavitvi pravim izjavljanje.« (Ducrot 1988: 178)

Ducrot tukaj pravzaprav locira radikalno zgodovinskost slehernega diskurza, kakor jo tematizirata že Bahtin in Benveniste. Njegova definicija izjavljanja je na prvi pogled res kar precej zvesta dedinja Benvenistove. Spomnimo se Benvenistovega ločevanja med *izjavljanjem* in *izjavo*; slednja ustreza ravni *parole*, individualni in individualizirani rabi *langue*, *izjavljanje* pa je vsakič edinstven radikalno zgodovinski dogodek. Predmet teorije izjavljanja je po Benvenistu *dejanje – dogodek* proizvajanja *izjave*, in ne besedilo izjave (Benveniste 1974: 80). Kmalu se izrišejo razlike med Ducrotovo in Benvenistovo definicijo izjavljanja. Ducrot svoj koncept izjavljanja namreč poveže s polifonično koncepcijo smisla. Razlikuje smisel (*sens*) in pomen (*signification*); pomen je semantični pomen stavka, smisel pa je opredeljen kot deskripcija izjavljanja: »Govoreči subjekt s pomočjo svoje izjave posreduje neko določeno opredelitev izjavljanja te izjave. To je na prvi pogled paradoksalna misel, saj predpostavlja, da vsako izjavljanje prek izjave, ko jo nosi, referira nase.« (Ducrot 1988: 181) Ducrot si ravno s koncepcijo smisla kot deskripcije izjavljanja prizadeva ponazoriti, kako izjava v svojem izjavljanju plasti več glasov. Za razmislek o pesemskem diskurzu ta meta(pesemska) raven seveda ni zanemarljiva.

Šele s konceptualizacijo izjavljanja lahko po Ducrotu torej sploh konceptualiziramo tudi platenje glasov. Ducrot tako od empiričnega producenta kot izkustvenega elementa najprej loči diskurzivno konfiguracijo subjektivnih instanc: govorca G, govorca λ , izjavjalca/izjavjalce. Gre torej za trojno diskurzivno razplastitev, nanjo pa se lahko nalaga nadaljnja hierarhija »glasov«. Govorec G (ki bolj ali manj ustreza Benvenistovemu subjektu izjavljanja) je diskurzivno bitje, ki je v samem smislu izjave predstavljeno kot odgovorno za izjavo in izjavljanje, »G sodi v komentar izjavljanja«. (Ducrot 1988: 202) V tem smislu se nahaja zunaj diskurzivne situacije (zunaj diegeze ali besedilnega sveta, če se izrazimo z naratološkim izrazom), čeprav je z njo temeljno povezan z instanco govorca λ , ki mu je priličen znotraj diegeze. Če je G diskurzivno bitje, je λ »svetno bitje«, je »popolna« *oseba*, ki ima med drugimi lastnostmi tudi to, da je *vir izjave* (Ducrot 1988: 198–99). Ducrot poda razliko med tema instancama in diskurzivnima ravninama na primeru čustvenih medmetov; ti podajajo čustvo ne le s pomočjo izjavljanja, temveč tudi v izjavljanju.³ Drug primer

³ »Če nastopa čustvo v deklarativnih izjavah kot izjavljanju zunanje, kot objekt izjavljanja, pa ga medmeti umeščajo v samo izjavljanje, saj se izjavljanje kaže kot neposredni učinek čustva, ki ga izraža. Zato bom rekel, da je bitje, ki mu je v medmetu pripisano čustvo, G-govorec, dojet v svojem izjavljalskem

je *etos*, »značaj« v govorništvu, ki ga govornik gradi na ravni izjavljanja z načinom »govorjenja, intonacijo, toplino ali resnobo, izbiro besed, argumentov.« Etos je tako pripisan govorniku G, kaj govornik reče o sebi kot objektu izjavljanja, pa se tiče govornika I kot svetnega bitja, vendar v retoriki ne gre zanj.« (Ducrot 1988: 200) Pomembno je torej, da G spada v komentar izjavljanja, ki po Ducrotovem mnenju prispeva smisel, λ pa spada v »deskripcijo sveta«.

Naslednji tip diskurzivnega lika v drugi obliki polifonije je instanca izjavjalca oz. izjavjalcev. Ducrot se pri tem izrecno sklicuje na Genettovo *perspektivno središče*. Izjavjalci so instance, ki jim je mogoče pripisati stališča, ne da bi jim pripisovali besede v materialnem smislu. Govorec, ki poraja izjavo, poraja tudi izjavjalce in jim pripisuje stališča in gledišča, svoja pa manifestira tako, da se priliči enemu ali drugemu izjavjalcu (če jih je več). Konstelacija pa se lahko plasti še naprej, ko izjavjalci ene ravni porajajo izjavjalce druge ravni, s čimer se »izjavjalec nevarno približa govorniku« (Ducrot 1988: 223) Najboljši prikaz za smiselnost uvedbe instance izjavjalca je ironija. Na tem mestu je posebej pomembno, da Ducrot poudari, da se obe obliki polifonije (Govorec – izjavjalci, Govorec – govorec) lahko pojavljata hkrati, kar je z vidika našega vprašanja o pesemskem subjektu še posebej pomembno. Pri tem je zanimivo, da slovenski raziskovalci v svoji nedavni obravnavi Ducrota tega poudarka ne omenjajo, še bolj verjetno pa je, da ga namerno ne upoštevajo ter obravnavajo le eno obliko polifonije. J. Šumič-Riha in J. Habjan izpustita govornika λ in izjavjalca priličita subjektu izjave, govornika G pa subjektu izjavljanja. (gl. Šumič-Riha 2012: 5, Habjan 2012: 174). M. Keržan pa govori o triadnem konceptualnem aparatu pri Ducrotu (Keržan 2012b: 166). Vendar ne gre za trojno razplastitev: empirični producent – govorec – izjavjalec, temveč za četverno: diskurzivna instanca govornika s samo konceptualizacijo razlike med ravno izjavljanja in izjavo vselej razpade na govornika λ (subjekt izjave) in na govornika G (subjekt izjavljanja). Izjavjalec pa je še dodatna subjektivna instanca, ki lahko prehaja od ravni izjavljanja na raven izjave, torej ga je mogoče priličiti G-ju, subjektu izjavljanja, ali pa λ-ju, subjektu izjave, lahko pa se sploh nikomur ne priliči.⁴ To potezo teoretikov gre najbrž pripisati temu, da se pri svoji obravnavi ukvarjajo z vsakdanjo govornico, kjer se ta razplastenost zagotovo manjkrat pojavlja v primerjavi z literarnim diskurzom. Tu je konceptualizacija razlike med izjavo in izjavljanjem oziroma med *discours* in *histoire*, dvojico, ki jo je klasična naratologija prevzela prav od Benvenista, ključna že zato, ker literarni diskurz v večji meri in z drugačnim namenom uporablja postopek »uzgodbljanja« (ter s tem oblikovanja »zgodbenega« ali »besedilnega sveta« oziroma diegeze), ki pa je, kot ugotavljajo sodobne teorije pripovedi, ključni način človekovega opomenjanja sveta. Teorija lirike je razliko med ravno izjavljanja in izjavo zanemarjala v veliki meri

angažmaju. V deklarativnih izjavah pa je to čustvo pripisano λ-ju, to je svetnemu bitju, ki ima med drugimi lastnostmi tudi to, da izjavlja svojo žalost ali veselje. (Splošno rečeno, bitje, ki ga označuje zaimsek *jaz*, je zmerom tudi λ, če je identiteta tega λ dostopna samo na ta način, da se pojavlja kot G.)« (prav tam: 199)

⁴ Kot primer te mobilnosti poda Ducrot samoironijo; nekdo napove deževno vreme, vreme pa je navsezadnje čudovito, zato se oseba ponorčuje iz sebe in reče: Kot vidite, dežuje. Govorec G, ki je odgovoren za izjavljanje, priliči subjektu izjavjalca ironiziranega gledišča govorniku λ, – nevednemu vremenoslovcu. G torej izvršuje tako izjavo vremenoslovca kot izjavljanje norčevanja iz izjave izjavjalca, od katerega se distancira.

tudi zato, ker je lirski govor povezovala z neposrednim spontanim govorom »lirskega subjekta«, ki ga je pogosto priličila kar empiričnemu avtorju. Naše ukvarjanje z Bahtinom, Ducrotom (in Benvenistom) je na tem mestu motivirano prav z namenom pokazati, da tako vsakdanji govor (Ducrot) kot pesniški govor (zgodnji in pozni Bahtin) ireduktibilno implicirata razpad na izjavljanje in izjavo.

Ducrotovo plastenje subjektivnih instanc je iz naše perspektive zanimivo in pomembno zato, ker to razplatenost izjavnih ravni postulira na izjave, in ne le besedila, ter jo vključi v splošno teorijo govornice. Tako z vidika teorije govornice in lingvistike osvetljuje številne zgodovinske in sodobne, teoretske in avtopoetske premisleke o ne-enosti subjekta (v govornici in s tem tudi v poeziji). S to strogo lingvistično koncepcijo razplatenosti govornih – izjavnih instanc lahko ovržemo tudi morebitne metodološke zadržke pri prenosu nekaterih sorodnih literarnoteoretskih konceptov, ki niso bili vzpostavljeni na primerih pesmi, temveč predvsem na pripovedni prozi, na poezijo. Kakšne pa so pomanjkljivosti Ducrotove teorije? Ducrot izdelava le tipologijo subjektivnih izjavnih instanc in pokaže le na nekatera možna artikulacijska subjektivna sidrišča, ki jih morajo glasovi, gledano z bahtinovske perspektive, šele naseliti. V tem smislu Ducrot dejansko izvede formalizacijo Bahtinovitih dispozitivov (Habjan 2012: 174). Že J. Šumič-Riha ugotavlja, da Ducrotu manjka prav koncept subjekta in ta problem nato osvetli skozi prizmo lacanovske teorije subjekta (gl. Šumič-Riha 1988a, 1988b, 2012).

3 Ducrot skozi Benvenista

To pomanjkljivost oziroma problematičnost, namreč odsotnost koncepta subjekta, še bolj pa subjektivacije, si velja ogledati tudi prek ključne razlike med Benvenistovo in Ducrotovo teoretizacijo izjavljanja. Ducrot enako kakor Benveniste diskurzivni subjekt loči od empiričnega govornca. S tem se oba oddaljita od psihologističnih temeljev pri opredelitvi subjekta govora. A vendarle s ključno razliko. Ducrot vprašanje subjekta, še bolj pa subjektiviranja pušča ob strani:

Ne rečem, da je izjavljanje dejanje nekoga, ki izreka izjavo. Zame je izjavljanje preprosto dejstvo, da se izjava pojavi, zato na ravni začetnih definicij ne bi rad opredelil svojega stališča do avtorja izjave. Ni se mi treba odločiti, ali avtor sploh je in kdo je. (Ducrot 1988: 178)

Pri Benvenistu pa je konceptualizacija izjavljanja bistveno zvezana z vsakokratnim subjektiviranjem (zunajdiskurzivnega) individuuma v diskurzivnem dogodku na intersubjektivnem temelju. Pri tem je bistven naslednji konceptualni obrat: vsakič gre za vnovič konstituirani subjekt v instanci diskurza. Prav zato subjekt izjavljanja v Benvenistovi teoriji ne more biti izenačen z individuuumom kot empiričnim govorncem oziroma z osebo: vsi smo individuumi – govornici, ki uporabljamo jezik, v konceptu subjekta izjavljanja pa je impliciran tudi vpis individuuma v diskurz in s tem proces subjektivacije, tako individuuma kot diskurza. Dogodkovna subjektivacija v diskurzu pa je obenem vsakič že tudi socializacija oziroma udružbljenje: Benveniste izrecno zapiše, da njegov koncept izjavljanja in subjektivacije v govornici izniči razliko med individuuumom in družbo. (Benveniste 1988: 283) S tem je implicitno upoštevan tudi

vdor družbenih – kulturnih – ideoloških razmerij v diskurz. Ducrot pa z odsotnostjo koncepta subjekta in subjektiviranja lahko odvzame izjavljanju vsako antropološko in etično razsežnost, ki jo implicira Benvenistova teorija govornice. To izhaja tudi iz Ducrotovega postulata o samonanašalnosti izjavljanja oziroma o smislu kot deskripciji izjavljanja; subjektne pozicije, ki jih je mogoče postulirati šele s postuliranjem ravnine izjavljanja, služijo za karakterizacijo izjavljanja: izjava skozi te pozicije opisuje svoje izjavljanje. Vendar od tod izhaja, da te subjektne pozicije ne izražajo gledišč oseb, ki se jim lahko priličijo, saj gre za samonanašalno krožnost: »kar je bilo izrečeno, ni nikdar istovetno tistemu, kar je govoreči subjekt hotel reči.« (Šumič-Riha 1988a: 260) Izjava sploh ne more zrcaliti teh stališč, saj je med svetom in besedami prepad. Govorci v tej koncepciji ne prevzemajo odgovornosti za gledišča, izražena v njihovih izjavah. Pomen in smisel se pri Ducrotu generirata v zaklenjenosti samoreferiranja vase – brez zunanje reference in brez situacije izjavljanja. Benvenistova *jaz* in *ti*, ki se pojavljata na ravnini izjavljanja in nista reprezentacijska, referencialna, temveč sta indikativna, pa sta nosilca antropološke in etične dejavnosti govornice. Ne smemo namreč pozabiti na odnos med govornico in zunajdiskurzivnim svetom v Benvenistovi teoriji. Ko govori o tem, da *jaz* in *ti* izjavljanja nista reprezentacijska, se Benveniste ne izogne mišljenju reference in vsakokratne situacije govora. Prav narobe, s svojo konceptualizacijo poudarja radikalno zgodovinskost subjekta in govornice. Zato pomenjanje, *signifiance*, z vidika Benvenistovega semantičnega reda pravzaprav ne referira na »pomen«, temveč zlasti na samo situacijo: govornica, ki jo individuum subjektivizira medindividualno, in se s tem dejanjem vsakič znova postavi kot subjekt, v instanci diskurza, ki je odvisna od situacije – konteksta govora, sodeluje v postajanju diskurzivnega in zunajdiskurzivnega sveta, ki ga obenem semantizira in interpretira. Ta antropološka razsežnost pa je v Ducrotovi strukturalistično obarvani teoriji povsem odsotna.

Poudariti je treba še en moment, na katerega opozori J. Šumič-Riha; pri Ducrotu govoreči subjekt »obstaja le, kolikor se priliči govornicu ali izjavljalcu, a to priličenje ni nikdar popolno, zmerom pusti neko sled govorečega subjekta v izjavi, neki neujemljiv preostanek.« (1988a: 262) Dodaja, da gre za »izvirni nesklad«, ki pa ga Ducrotova teorija ne tematizira; ne tematizira namreč subjekta, ki je pred vsako identifikacijo. Čeprav pri rekonceptualizaciji pesemskega subjekta ne bomo ubrali poti, ki jo Šumič-Riha daje slutiti v ugotovitvi, da Ducrot »ne tematizira subjektive neprilagojenosti označevalcu« – namreč psihoanalitično naravnano premislek –, hočemo poudariti izpostavitve momenta, ki subjektivitete ne priklene (zgolj) na identifikacijo oziroma identiteto. Od tod lahko za namen razmisleka o subjektu v pesmi izpeljemo tudi zaključek, da Ducrot poda nekatere možne artikulacijske in identifikacijske pozicije subjekta v govoru, čeprav mu temeljno umanjka mišljenje subjekta. Obenem pa *per negationem* napotuje tudi na neimenovana in neznana bežišča – bežišča, če mislimo subjekt kot identiteto – ali pač – če se odrečemo zgolj identifikacijski logiki – še druga artikulacijska sidrišča, ki se ne prikrivajo s semantično-leksikalno ravnino izjave. To diskurzivno plast obširno teoretizira Meschonnicova poetika diskurza z novimi koncepti ritma, množstvenega pomenjevalca, recitativa in generalizirane semantike in subjekta pesmi (Meschonnic 1975, 1982).

4 Sklep

Vsem starejšim referenčnim teorijam lirskega subjekta je skupno to, da lirski subjekt umestijo v mesto govorca, katerega specifičnost je ta, da njegov govor ni posredovan prek nobene druge govorne instance. Obe obravnavani teoriji, Bahtinova in Ducrotova, razgrneta pluralnost subjektivnih instanc v diskurzu, in sicer v sleherni vrsti diskurza, s tem pa tudi v pesemskem diskurzu. Zato predstavljata smiselna teoretska temelja, na katera se velja opreti pri ponovnem premisleku pojma lirskega subjekta. Kot teoriji (splošne) govornice po teoretskem dometu presegata, konceptualno dopolnjujeta in osvetljujeata tudi novejši aplikacije naratoloških konceptov na poezijo (Hühn, Schönert, Kiefer itd.), z vpeljavo koncepta gledišča oziroma izjavljalca v splošno teorijo govornice pa nadgrajujeta tudi Benvenistovo razlikovanje med subjektom izjavljanja in subjektom izjave, h katerima pridajata še dodatno artikulacijsko žarišče subjekta v govoru.

VIRI IN LITERATURA

- Mihail BAHTIN, 1982: *Teorija romana*. Prev. D. Bajt. Ljubljana: CZ.
- , 1999: *Estetika in humanistične vede*. Prev. H. Biffio idr. Ljubljana: Studia humanitatis.
- , 2007: *Problemi poetike Dostojevskega*. Prev. U. Zabukovec. Ljubljana: LUD Literatura.
- Mihail BAHTIN, Valentin N. VOLOŠINOV, 1982: Discours dans la vie, discours en poésie: T. Todorov. *Mikhaïl Bakhtine le principe dialogique suivi de Écrits du Cercle de Bakhtine*. Pariz: Seuil (Poétique), 181–215.
- Émile BENVENISTE, 1972: *Problèmes de linguistique générale I*. Pariz: Gallimard.
- , 1974: *Problèmes de linguistique générale II*. Pariz: Gallimard.
- , 1988: *Problemi splošne lingvistike I*. Prev. I. Žagar, B. Nežmah. Ljubljana: Studia humanitatis.
- Gérard DESSONS, 2006: *Émile Benveniste, l'invention du discours*. Pariz: In press.
- Oswald DUCROT, 1988: *Izrekanje in izrečeno*. Prev. J. Šumič-Riha. Ljubljana: Studia Humanitatis.
- Anthony EASTHOPE, 1983: *Poetry as Discourse*. London, New York: Methuen.
- Michel FOUCAULT, 1995: »Kaj je avtor« *Sodobna literarna teorija*. Ur. A. Pogačnik. Prev. U. Grilc idr. Ljubljana: Krtina. 25–40.
- Jernej HABJAN, 2012 (ur.): *Diskurz: od filozofije govornice do teorije ideologije*. Ljubljana: PF.
- , 2012: Ideološka interpelacija v govornih dejanjih: O Ducrotovi formalizaciji Bahtinove polifonije. *Diskurz: Od filozofije govornice do teorije ideologije*. Ur. J. Habjan. Ljubljana: PF. 173–82.

- , 2012: Uvod. *Diskurz: Od filozofije govornice do teorije ideologije*. Ur. J. Habjan. Ljubljana: PF. 11–125.
- Käte HAMBURGER, 1976: *Logika književnosti*. Prev. S. Grubačić. Beograd: Nolit.
- Peter HÜHN, 2005: Plotting the Lyric. *Theory into Poetry*. Ur. E. Müller-Zettelmann, M. Rubik. Amsterdam, New York: Rodopi. 147–72.
- Peter HÜHN, Jens KIEFER, 2005: *The Narratological Analysis of Lyric Poetry: Studies in English Poetry from the 16th to the 20th Century*. Berlin, New York: Walter de Gruyter (Narratologia, 7).
- Wilhem von HUMBOLDT, 2006: *O različnosti človeške jezikovne zgradbe*. Prev. A. Leskovec, S. Krušič. Ljubljana: Nova revija.
- Miha JAVORNIK, 1999: Nesklenjenost Bahtinove misli kot njena odlika: (Kaj je sploh dialog?): M. Bahtin. *Estetika in humanistične vede*. Prev. H. Biffio idr. Ljubljana: Studia humanitatis. 383–98.
- Marko JUVAN, 1996: Parodija in Bahtin. *Primerjalna književnost* 19/2. 1–28.
- , 2006. *Literarna veda v rekonstrukciji*. Ljubljana: LUD Literatura (Novi pristopi).
- Marko KERŽAN, 2012a: Teorija dejavne govornice in V. N. Vološinov. *Diskurz: Od filozofije govornice do teorije ideologije*. Ur. J. Habjan. Ljubljana: PF. 133–52.
- , 2012b: Razmerje med lingvistiko in pragmatiko ter tuji govor. *Diskurz: Od filozofije govornice do teorije ideologije*. Ur. J. Habjan. Ljubljana: PF. 133–52.
- Janko KOS, 1993: *Lirika*. Ljubljana: DZS (Literarni leksikon 39).
- Dieter LAMPING, 1989: *Das lyrische Gedicht*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- Henri MESCHONNIC, 1975: *Le Signe et le poème*. Pariz: Gallimard.
- , 1982. *Critique du rythme: Anthropologie historique du langage*. Lagrasse: Verdier.
- Pascal MICHON, 2010: *Fragments d'inconnu*. Pariz: Cerf.
- Friedrich SCHLEIERMACHER, 1998: *Hermeneutics and criticism and other writings*. Ur. in prev. A. Bowie. Cambridge, New York, Melbourne: Cambridge University Press.
- Jörg SCHÖNERT, 2008: Auteur empirique, auteur implicite et moi lyrique. *Théorie du récit: L'apport de la recherche allemande*. Ur. J. Pier. Villeneuve d'Ascq: Presses Universitaires du Septentrion. 84–96.
- Aleksander SKAZA, 1999: Estetski humanizem Mihaila Bahtina. M. Bahtin: *Estetika in humanistične vede*. Prev. H. Biffio idr. Ljubljana: Studia humanitatis.
- Jola ŠKULJ, 1996: Dialogizem kot nefinalizirani koncept resnice: Literatura 20. stoletja in njena logika inkonkluzivnosti. *Primerjalna književnost* 19/2. 37–48.
- Jelica ŠUMIČ-RIHA, 1988a: Ducrotova strukturalistična semantika ali problem subjekta: O. Ducrot. *Izrekanje in izrečeno*. Prev. J. Šumič-Riha. Ljubljana: Studia Humanitatis. 251–62.

- , 1988b: *Realno v performativu*. Ljubljana: Delavska enotnost.
- , 2012: Problem subjekta v Ducrotovi strukturalistični semantiki. *Diskurz: Od filozofije govornice do teorije ideologije*. Ur. J. Habjan. Ljubljana: PF. 107–16.
- Tzvetan TODOROV (ur.), 1982: *Mikhaïl Bakhtine le principe dialogique suivi de Écrits du Cercle de Bakhtine*. Pariz: Seuil (Poétique).
- Valentin N. VOLOŠINOV, 2008: *Marksizem in filozofija jezika: Temeljni problemi sociološke metode v znanosti in jeziku*. Prev. M. Kržan. Ljubljana: Studia Humanitatis.
- Urša ZABUKOVEC, 2007. Bahtinov Dostojevski. M. Bahtin: *Problemi poetike Dostojevskega*. Prev. U. Zabukovec. Ljubljana: LUD Literatura. 309–31.

SUMMARY

The common feature of all older referential theories is their placement of the lyrical subject in the position of the speaker whose speech is not mediated by any other agent of mediacy. Both authors that the paper is dealing with put forward a multiplicity of subject instances inherent in all types of discourse, including the poetical discourse. This is why their respective theories present fruitful theoretical starting points for the necessary reconstruction of the lyrical subject. In the first part, the article proposes a new reading of Bakhtin's earlier assumptions on monological nature of poetry and repudiates them based on several concepts of his later metalinguistics. In the second part, it presents Ducrot's transfer of Bakhtin's literary polyphony to general linguistics and compares them shortly with some elements of Benveniste's theory of enunciation. As assumptions about the general nature of language (*le langage*), including the poetical language, Bakhtin's and Ducrot's arguments surpass the theoretical reach of specific theories of literature. They also conceptually enhance and shed light on recent applications of narratological concepts and devices to poetry (Hühn, Schönert, Kiefer, etc.). By articulating the concept of point of view or the "enunciator" for the general theory of language, they introduce a complementary point of articulation of the subject in discourse and thus also upgrade Benveniste's differentiation between the subject of enunciation and the subject of the enounced.